

Нищета В. А., Кригін О. В.

**СУБ'ЄКТНІСТЬ У НАВЧАЛЬНОМУ ТЕКСТІ
ЯК ВИЯВ «РИТОРИЧНОГО»**

У сучасній системі освіти (зокрема, у загальній середній освіті) поступово утверджується парадигма суб'єктності, про що свідчить практичне запровадження на всіх ланках навчально-виховного процесу особистісно зорієнтованого підходу та рефлексійної моделі освіти. Навчальна комунікація в освітньому процесі, яка базується на педагогічному спілкуванні на текстовій основі, має експліцитно розбудовуватися на суб'єкт-суб'єктному ґрунті. Тому проблема дослідження суб'єктності у текстових структурах перестає бути лише лінгвістичною (лінгвостилістичною). Вона проростає в проблемному полі дидактики – і в цьому її актуальність.

Мета дослідження – обґрунтувати суб'єктність як риторичну характеристику навчальних текстів у навчальній комунікації.

Суб'єктність логічно розглядати як філософську категорію, як характеристику пізнання й практичної діяльності людини, при чому суб'єкт – це «людина, яка вступає в контакт зі світом, змінює предметну обстановку свого буття й саму себе в процесі вирішення практичних і духовно-теоретичних задач» [3, с. 884–885]. У гносеологічному сенсі під суб'єктом розуміють індивіда чи соціальну групу, що володіє свідомістю й волею, активно діє та пізнає [5, с. 546].

Філософське тлумачення понять «суб'єкт» і «суб'єктність» корелюється з концептуальними категоріями особистісно зорієнтованого підходу «суб'єктний досвід життєдіяльності», «окультурення суб'єктного досвіду життєдіяльності», «досвід суб'єкт-суб'єктної взаємодії» (І. Бех, Г. Селевко, А. Хуторський, І. Якиманська). Так, у дидактичній ситуації в процесі педагогічного спілкування як суб'єкт-суб'єктної взаємодії учні (кожний окремо чи клас як соціальна група), наділені свідомістю й волею, активно пізнають, вирішують духовно-теоретичні задачі, ґрунтуючись на суб'єктному досвіді життєдіяльності. Педагог, зі свого боку, здійснює навчально-виховний вплив, «окультурюючи» суб'єктний досвід життєдіяльності школярів. А сам процес педагогічного спілкування розгортається як комунікація завдяки навчальним текстам.

Навчальний текст як лінгвістичну та дидактичну категорію досліджували Є. Александров, О. Біляєв, Н. Болотнова, Н. Голуб, Л. Доблаєв, І. Лернер, Ю. Сватко та ін. У контексті нашого дослідження дефініцію навчального тексту зведемо до такого визначення (за Є. Александровим): «Навчальний текст – це текст, який є результатом навчальних дій і взаємодій; це текст, який

проектується, створюється, аналізується, коментується з освітніми цілями суб'єктами навчального процесу» [1, с. 181]. Серед виділених Н. Голуб чотирьох груп навчальних текстів зосередимо увагу на текстах, створених індивідуально вчителями, які, безумовно, є прецедентними, оскільки мають пізнавальне й емоційне значення для особистості [2, с. 119], і виконують функції інформування, соціокультурного розвитку учнів, формування їх соціокультурного досвіду, мотивування й стимулювання навчально-виховної діяльності [1, с. 181].

Навчальні тексти з метою інформування й трансляції учням знання як соціального досвіду створюються вчителями в науковому стилі та науково-популярному підстилі наукового стилю. У таких текстах суб'єктність, на думку М. Котюрової, варто розглядати через «образ автора», «людський чинник» у процесі текстотворення, як «привнесення рефлексійно-особистісних моментів в процес творчого осмислення позамовної дійсності та відображення її в мовленні» [4, с. 519]. А вираження суб'єктність знаходить у ціннісних орієнтаціях, у поглядах, ідеалах переконаннях педагога тощо [4, с. 520].

Навчальні тексти функціонують у дидактичному процесі в межах педагогічного спілкування, активної дидактичної комунікації, тому мають риторичний смисл, адже «риторичне» має розглядатися як мовленнєва практика (Р. Лахманн). Суб'єктність створених учителями навчальних текстів можна вважати риторичною ознакою, оскільки: 1) авторська особистісна позиція як рефлексійність є проявом у процесі текстотворення етосу педагога; 2) навчальний текст є адресним, отже, зверненим до особистості учня (індивідуальний адресат) чи класу (колективний адресат) як суб'єкта навчального процесу, тому апелює до індивідуального етосу окремого слухача або до колективного етосу аудиторії; 3) функційна реалізація навчального тексту відбувається через втілення пафосу вчителя – здійснити педагогічний вплив на учнів в актуальній ситуації педагогічного спілкування; 4) педагог як риторична особистість (що, безумовно, є вимогою часу) використовує вербальні й невербальні риторичні засоби з метою реалізації пафосу (функцій навчального тексту) на умовах етосу (власної суб'єктності) в процесі суб'єкт-суб'єктного педагогічного спілкування (формула наведена за Ю. Рождественським).

Отже, суб'єктність є філософською категорією, проте не менш актуально розглядати суб'єктність у вимірі сучасної дидактики. У контексті творення й функціонування навчальних текстів, їх функційної реалізації в педагогічному процесі категорію суб'єктності доцільно вважати риторичною: як параметр активної мовленнєвої практики (діяльності), як складову риторичної особистості вчителя і в перспекції основних категорій риторики.

Література:

1. Александров Е. П. Интенциональный диалог как фактор адаптации первокурсников к образовательной среде вуза и профессии : [монография] / Е. П. Александров. – Таганрог : Изд-во НОУ ВПО ТИУиЭ, 2009. – 280 с.
2. Голуб Н. Навчальний текст / Ніна Голуб // Семантика мови і тексту : матеріали XI Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26–28 вересня 2012 р.). – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. – С. 117–120.
3. Современный философский словарь / Под общ. ред. В. Е. Кемерова. – 2-е изд., исправ. и допол. – Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск : Панпринт, 1998. – 1064 с.
4. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М. Н. Кожиной ; чл. редкол.: Е. А. Баженова, М. П. Котюрова, А. П. Сковородников. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта ; Наука, 2006. – 696 с.
5. Философский словарь / Под. ред. И. Т. Фролова. – 7-е изд., перераб. и доп. – М. : Республика, 2001. – 719 с.

Ницета В. А. Суб'єктність у навчальному тексті як вияв «риторичного» / Ницета В. А., Кригін О. В. // Матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. «Лінгвістика наукового тексту: теорія і практика» (17–18 березня 2016 р., м. Херсон) [Електронний ресурс] / за заг. ред. В. І. Грицини. – Херсон, 2016. – С. 87–90.